

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

**SCIENTIFIC BULLETIN OF
NAMANGAN STATE UNIVERSITY**

12. Кубаев С.Ш. Культ богини по терракоте Хантепа. Народы и религии Евразии/ под.ред. П.К.Дошкоровского. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2017. – Вып. III-IV (12-13). – 152 с.

13. Пугаченкова Г. А. На путях познания художественного наследия средней Азии //Культура Среднего Востока (С древнейших времен до наших дней) . – Т.: “Фан”, 1990. – С.7-17.

14. Хўжахонов И. Совет тарихшунослигида ўзбеклар миллий идентиклиги муаммосининг ўрганилиш жиҳатлари // Ижтимоий гуманитар фанлар. 2019. № 1. – Б. 48-53.

Aatoreferat

15. Одинаева З. И. Ўзбек миллий идентиклиги аксиологик тамойиллари ва қонуниятларига фалсафий концептуал ёндошув: Афтореферат. Фалсафа.ф.д. дисс. ... – Т., 2020. – Б. – 48.

Vebsayt

16. Рак И. В. Мифы древнего и раннесредневекового Ирана / <http://Annales.info/egipet/rak/iransprav.htm>.

ЎРТА АСР ШАҲАРЛАРИ ТАРИХИЙ ТОПОГРАФИЯСИДА КАСБИЙ ЎЗЛИКЛАРНИНГ АКС ЭТИШИ

Tosheva Sharifa Panoyevna,

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi

Milliy arxeologiya markazi kichik ilmiy xodimi

E-mail: sharifaxon.tosheva@gmail.com; Tel: +998993027717

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'rta Osiyoda islom dinining yoyilishidan boshlab rivojlangan o'rta asrlargacha bo'lgan davr ichida mintaqa aholisining o'zliklarida, xususan, kasbiy o'zligida hunarmandchilik bilan bog'liq o'zgarishlar to'g'risida so'z boradi. Qariyb besh yuz yillik davr mobaynida O'rta Osiyoning yirik shaharlaridagi yerlik aholining, ayniqsa, hunarmandlarning yangi mafkuraga moslasha borib, qadimiy mahalliy va islomiy an'analarni o'zaro omuxtalashtirgan holda hunarmandchilikni yangi bosqichga olib chiqqanliklari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: O'rta Osiyo, shahar, islom, an'anlar, o'zlik, milliy, etnik, kasbiy o'zliklar, hunarmandchilik, kosiblar.

ОТРАЖЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ИСТОРИЧЕСКОЙ ТОПОГРАФИИ СРЕДНЕВЕКОВЫХ ГОРОДОВ

Аннотация. В данной статье рассматриваются связанные с ремеслами изменения в идентичностях народов региона, особенно их профессиональной идентичности, в период от распространения ислама в Средней Азии до развитого Средневековья. На протяжении почти пятисот лет анализируется, что коренные народы крупных городов Средней Азии, особенно ремесленники, вывели ремесла на новый уровень, адаптировав древние местные и исламские традиции к новой идеологии.

Ключевые слова и выражения: Средняя Азия, город, ислам, традиции, идентичность, национальная, этническая, профессиональная идентичность, ремесла, ремесленники.

REFLECTION OF PROFESSIONAL IDENTITY IN HISTORICAL TOPOGRAPHY OF MEDIEVAL CITIES

Annotation. This article discusses the changes related to handicrafts in the identities of the people of the region, especially their professional identities, during the period from the spread of Islam in Central Asia to the developed Middle Ages. For nearly five hundred years, it has been analyzed that the indigenous peoples of the major cities of Central Asia, especially the artisans, brought handicrafts to a new level by adapting ancient local and Islamic traditions to the new ideology.

Key words and expressions: Central Asia, city, Islam, traditions, identity, national, ethnic, professional identities, crafts, artisans.

KIRISH VIII – XII asrlarda O'rta Osiyo va unga qo'shni hududlar ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy-madaniy hayotida yirik o'zgarishlar yuz bergan hudud sifatida xarakterlanadi. Qariyb besh yuz yillik bir vaqt pallasini qamrab oladigan bu davrda dastlab arab istilosi va mintaqaholisi katta qismining islom dinini qabul qilishi, O'rta Osiyo va Old Osiyo o'lkalari orasida intensiv aloqalarning yo'lga qo'yilishi, keyinroq esa ilk mahalliy musulmon sulolalarning, shu jumladan, turk-islom davlatlarining tarix sahnasiga chiqishi mintaqaxalqlarining ijtimoiy-madaniy hayotida katta o'zgarishlar bo'lishiga olib keladi. Bu holat ayniqsa O'rta Osiyoshaharlari aholisining kasbiy o'zligida ham o'z ifodasini topadi. Demak, tarix, arxeologiya, sotsiologiya va psixologiya fanlarining yangi metodologiyalariga tayangan holda arablarbosqinidan keyin O'rta Osiyoda shaharlarda urbanistik jarayonlar qay tarzda kechgani, shaharlarda ishlab chiqaruvchi kuchlarning o'sishi, hunarmandlar jamoalari, diniy jamoalar va turli o'zliklar, ayniqsa professional o'zlik shahar hayotida va insonlar turmush tarzi, tafakkurida qanday o'zgarishlarga olib kelganini tahlil qilish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mamlakatimiz hududida keyingi yuz yildan oshiqroq vaqt davomida V. Bartold, O. Bolshakov, A. Yakubovskiy, S. Tolstoy, Y. Nordström O. Pugachenkova, A. Asqarov, A. Anorboev, M. Mirzahmedov kabi arxeolog olimlarning qazishmalari natijasida o'rta asr shaharlarining joylashgan hududi (lokalizatsiyasi), ularning o'lchamlari (topografiyasi) va shaharlarida urbanizatsiya jarayonlariga oid nihoyatda katta imliy yutuqlarga erishildi va zalvorli ilmiy adabiyotlar nashr etildi. Ushbu maqolada ilk bor K. Nordström, L. Dementiy, Y. Povarenkov kabi psixolog olimlarning kasbiy identifikatsiya haqidagi nazariy qarashlarini o'tmishda kasb-kor egalarining ruhiy holatini ochib berishga tadbiiq etdik. Maqolani yozishda tarixiy tadqiqotlar olib borishning tarixiylik, tizimlilik, xolislik va determinizm kabi usullaridan foydalanildi. Xususan, ishda qiyosiy tarixiy, analiz, sintez, retrospektiv kabi umumfalsafiy metodlar qo'llanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Shu o'rinda aytib o'tish kerak, bugungi kunda bo'lganidek qadimda va o'rta asrlarda shaharlar insoniyat tarixida o'ziga xos o'rin tutib, ular faqat ko'psonli aholini bir orada

jamlabgina qolmay, aholining umumiy madaniyati va mafkurasi shakllanishida indikator vazifasini ham bajargan. Shu bois, jahon antropologiya fanida shaharlar tarixiga alohida e'tibor qaratiladi. Darhaqiqat, shaharlarning paydo bo'lishi, ularning ichki tuzilishi, rivojlanish dinamikasi va shaharlar jamiyatida urbanizatsiya masalalari har doim tarixchilar, sotsiolog, psixolog va iqtisodchi olimlar diqqat markazida bo'lgan. Ayniqsa, mamlakatlar qiyofasi jadal suratlarda o'zgarib borayotgan, shaharlar liberallashuv va gigantlashuv jarayonini boshidan kechirayotgan bugungi globallashuv davrida bu mavzu yanada dolzarblik kasb etmoqda. Ekspertlar rivojlangan davlatlarda aholisining asosiy qismi shaharlarda to'planib borayotganini nazarda tutib ⁵, kelajakda mamlakatlar taqdiri shaharlarga bog'liq bo'lib qolishi haqida gapirishmoqda. Sotsiologlar va iqtisodiyotchilarning ta'biricha, bu ulkan shaharlardan iborat bo'ladigan yangi dunyoning boshlanishidir [20]. Ba'zi ekspertlar hatto global dunyo va gigapolislar sivilizatsiyasi muqarrar suratda davlatlar va millatlarning yo'qolib ketishiga olib kelishini taxmin qilishmoqda. Masalan, Stokgolm iqtisodiyot maktabi professori K. Nordstryom davlatlar strukturalar sifatida yo'qlikka yuz tutayotganini ta'kidlagani holda, kelajak 50 yildan so'ng 219 mamlakatning o'rnini 600 ta shahar egallaydi, degan taxminni ilgari surgan [22].

Psixolog olimlarlarning fikriga ko'ra, zamonaviy jamiyatda iqtisodiy inqirozlar kasbiy sohaga ta'sir qiladi, chunki ko'p odamlar odatdagi ish joyini yo'qotadilar va o'zlarining kasbiy intilishlarini amalga oshira olmaydilar. Kasbiy o'ziga xoslikni yo'qotish kasbiy marginalizm fenomenini keltirib chiqaradi. Bu kasbiy rolda ishtirok etmaslik, o'zini o'zi inkor etish, kasbning shaxsiy ahamiyatini yo'qotish bilan tavsiflanadi [21]. Kasbiy marginalizm fenomeni jamiyat uchun xavflidir, chunki uning belgilari kasbiy faoliyat sifati va samaradorligining pasayishiga olib keladi. Kasbiy me'yorlar va qadriyatlarining rad etilishi talofotlar ko'lamini yanada kengaytiradi. Istalgan jamiyatidagi inqiroz hodisalari butun jamiyatning, xususan, professional jamiyatning marginallik darajasini sezilarli darajada oshiradi. Keng miqyosdagi kasbiy inqirozlar esa, ommaviy ravishda professional marginallarni etishtiradi va butun jamiyatning yetuklik darajasini pasaytirgan holda o'ziga xos "mustahkam doira"ni shakllantirib jamiyatning inqirozlarni engib o'tish qobiliyatini pasaytiradi [16, C. 59; 19, C. 155-157]. Oddiygina iqtisodiy buhronlar kasb hunar vakillarining ish faoliyatiga va pirovard natijada jamiyat hayotiga shu qadar ta'sir qilar ekan, keng hududlarga cho'zilib ketgan O'rta Osiyo shaharlarining arablar tomonidan istilo etilishi, shaharlarning vayron qilinishi, janglarda aholining boshqa qatlamlari bilan birga hunarmandlarning ham qirilib ketishi yoki qul sifatida olib ketilishi, keyingi bir asr davomida olib borilgan qarshilik harakatlaridagi yo'qotishlar, mahalliy aholi uchun butunlay yot, yangi mafkura, yangi din – islomning, yangi til – arab tilining joriy etilishi hunarmandlarning kasb koriga, ularning ish jarayoniga qanday ta'sir o'tkazdi, yangi mafkurani qabul qilish qay tarzda kechdi, degan savollar hamma davr tarixchilarini qiziqtirgan.

Jamiyatda o'zliklarni konstrukt qilish avvalo, jamiyatni jips tutib turish uchun muhim. Qadimgi davrda odamlarini bir-biriga bog'lab turishda geografik, etnik omillar asosiy o'rin tutgan bo'lsa, ilk o'rta asr shaharlarida urbanizatsiya jarayoni ancha jadal kechgani bois, ishlab chiqarish suratining oshishi, yangi hunarmandlar qatlami paydo bo'lishiga zamin hozirladi va natijada kasbiy o'zlik ham muhim ahamiyat kasb eta bordi. Mamlakatimiz hududida ko'p yillik

⁵ Masalan, London aglomeratsiyasida Britaniya aholisining uchdan bir qismi, ya'ni, 20 million, Seul aglomeratsiyasida esa Janubiy Koreya aholisining yarmi – 25-27 million kishi yashaydi.

arxeologik qazishmalar natijasida bugungi kunda o'rta asr shaharlarining joylashgan hududi (lokalizatsiyasi), ularning o'lchamlari (topografiyasi) haqida aniq tasavvur va bilimlarga egamiz. Masalan, Buxoro shahri 35 ga, Samarqand 65 ga, Kofir Qal'a 16 ga, Marv 200 ga, Termiz 20 ga, Poykand 20 ga, Varaxsha 19 ga, Panjikent 13-14 ga hududdan iborat bo'lgan [11, C. 6]. O'z vaqtida V.V. Bartold shaharlarning ijtimoiy-ma'muriy landshaftini belgilashda qo'lyozma manbalar ma'lumotlariga tayanib, arablar kelguniga qadar shaharlar asosan ikki qismdan, ark qo'rg'oni va shahristondan iborat bo'lganini e'tirof etgan [2, C. 172]. Arablar kelgandan keyin shahar qo'rg'onlari atrofida hunarmandlar yashashiga mo'ljallab qurilgan rabotlar ham barpo etila boshlandi va ular shaharlar tarkibiga kirdi⁶.

Avvalo shuni qayd etish kerakki, arablar kelishidan oldin O'rta Osiyoda biror bir din davlat dini darajasiga ko'tarilmagan bo'lib, keng ma'noda diniy bag'rikenglik hukm surardi. Shaharlarda buddistlar ziyoratgohlari, otashparastlar ibodatxonalari, xristianlar cherkovi yonma-yon faoliyat ko'rsatgan [11, C. 124]. Eron va Vizantiya kabi yakka din hukmron bo'lgan mamlakatlardan quvg'inga uchragan turli mazhab va din vakillari ham O'rta Osiyo shaharlarida qo'nim topishgan [1, C. 38]. Arab istilolari davrida shaharlar vayron bo'ldi, yoqib yuborildi, aholining katta qismi, jumladan, hunarmandlar qirilib ketdi. Keyinchalik, istilochilar tomonidan avvalo, eski mafkura tarafdorlari, zardushtiylik madaniyati va adabiyoti tashuvchilari shafqatsizlarcha qirib tashlandi. Arablar mahalliy aholiga tiqishtirilgan yangi din ustidan nazorat o'rnatish maqsadida mahalliy aholi xonadonlariga majburiy ravishda arab jangchilarini joylashtirishdi [5, C. 53].

VIII asr o'rtalaridan boshlab arablar istilosining halokatli oqibatlarini bartaraf etilgandan so'ng, Movarounnahrda asta-sekinlik bilan ishlab chiqaruvchi kuchlar orta bordi. IX – XIII asr boshlarida Movaronnahr va Xurosonda kuzatilgan sanoat va madaniy inqilob natijalari, arxeologik materiallarning guvohlik berishicha, birinchi navbatda, shaharlar aholisining kuchli demografik o'sishi, aholining va hunarmandlarning tor shahristonlardan keng rabodlarga o'tishida yaqqol namoyon bo'ladi. Bu hol shahar urbanizatsiyasining yangi bosqichga ko'tarilishiga olib keldi. Masalan, V. A. Lavrov bu davrda yigirmaga yaqin shaharlar bo'lgan desa [4, C. 52], keyingi tadqiqotlar birgina janubiy Qozog'istonning o'zida VI – VIII asrlarda 6 ta “shahar qal'a, 11 ta “rabotlari bor shaharcha” bo'lgani, VII – IX asrga kelib esa shaharlar soni 42 tadan oshganini tasdiqladi [10, C. 142]. O.G. Bolshakovning e'tiroficha, bu davrda aholining 20-30 foizi shaharlarda yashashgan. Xarakterli tomoni shundaki, u davrda shaharlar nafaqat yirik savdo magistrallari atrofida, balki, ko'chmanchi qabilalar tiqis yashaydigan dasht kengliklariga ham kirib borgan. Shahar hayoti taraqqiyoti va evolyutsiyasining umummiy g'oyaviy chizgisini

⁶ Мутахассислар фикрича, Ўрта Осиёда эрамиздан аввалги VI- V асрларда, яъни аҳамонийлар даврида муҳим транзит йўллари бўйида кичик қалъа типидagi мустаҳкамланган иншоотлар – рабодлар барпо этилган. Бундай иншоотлар одатда савдо йўлларининг хавфсизлигини таъминлаган кичик қоровул гуруҳлар учун ҳарбий истеҳком вазифасини бажарган. Уларда савдо карвонлари тўхтаб ўтгани сабаб карвонсарой вазифасини ҳам бажарган. Шунинг учун кейинчалик “рабод” термини “карвонсарой” англамида тушунилган. Савдо сотиқнинг кучайиши билан рабодлар илк ўрта асрларда савдо марказлари ҳисобланган йирик шаҳар ва қишлоқларда, қўрғонларда ҳам қурилган. Ўрта асрлардаги илк рабоднинг қурилиши Хуросон ҳокими Ашрас бин Абдулла (727-729) номи билан боғлиқ. Қаранг: [1, С. 247; 9, С. 169]

ilk boshda S.P. Tolstov bergandi. Unga ko'ra, "ilk o'rta asrlar davrida arablardan oldin ham, ular kirib kelganidan keyin ham aholining katta qismi dala-dashtlar o'rtasida, mustahkam qal'alarda yashashgan. Shaharlarda asosan feodal oqsuyaklar va ularning xizmatkorlaridan iborat aholining kichik qismi istiqomat qilgan. Asta-sekinlik bilan maxsus rabodlarda yashovchi hunarmandlar qatlami shakllanib borgan" [7, C. 249].

Arablar islom mafkurasini singdirish uchun yerli aholiga muzika asboblari, oltin va kumushdan ishlangan idishlar, bolalar uchun sopoldan turli hayvonlar shaklida ishlangan o'yinchoqlarni ishlab chiqarish va bozorlarda sotish, erkaklarga ipakdan tikilgan qimmatbaho kiyimlar kiyishni ta'qiqlab qo'yishgan⁷. Ko'rinadiki, VIII asrdagi ijtimoiy-iqtisodiy voqelik o'sha davr hunarmandlarining kasbiy faoliyatiga alohida talablar qo'ygandi. Bu talablarning o'ziga xosligi hunarmanddan bilim, tajriba va original yechimlar talab qilardi. Tabiiyki, arablar kelishidan oldin ham shaharsozlik, me'morchilik, savdo-sotiq va hunarmadchilik sohalarida boy madaniy an'analar merosxo'ri bo'lgan O'rta Osiyo hunarmand ustalari mavjud holatdan chiqish yo'llarini qidirganlar.

Manbalarda qayd etilishicha, islom ruhoniylari tomonidan quyilgan ta'qiqlar qisman bajarilgan bo'lsa, qisman chetlab o'tilgan⁸ yoki yangi bir hunar turining jadal suratda o'sishiga olib kelgan. Masalan, mutaxassislar aynan islom dinida dindorlar tomonidan qimmatbaho metallardan yasalgan idishlardan foydalanish taqiqlanganligi bois, VIII asr oxiridan boshlab Samarqandda va umuman O'rta Osiyoda kulolchilikda sirlangan idishlarni ishlab chiqarish yo'lga qo'yilganligini e'tirof etishadi [3, S. 28]. Odamlarning go'zallikka bo'lgan muhabbati shu yo'l bilan qondirildi. Chiroyli, bardoshli va arzon idishlarga bo'lgan katta talab texnik jihatdan zamonaviyroq sirlangan keramikaning keng tarqalishiga olib keldi. Ammo kulollarning birinchi tajribalari hali nomukammal edi. IX-X asrlarga kelib, kulollar o'z kasb-korlariga ijodiy yondoshgan holda, Varaxsha va Panjikent devor rasmlari uchun xos bo'lgan o'tkir kontrast ranglarning qadimiy kombinatsiyalarini sirlangan sopol buyumlarning bezaklariga ko'chirishga muvaffaq bo'lishgan. Shuningdek, VI- VIII asrlardagi metallarda yopiq va ochiq shakllarda bezak yasashning mashhur sxemasini ham sirlangan sopollarning bezaklarida foydalanishgan [6, C. 31].

Islom dinining kirib kelishi bilan VIII-X asrlarda g'oliblar tili – arab tili hukmron mavqeni egallay boshladi. IX-X asrlarda epigrafik tasvirlar o'laroq, arab tilida uzun hikmatli iboralar va tilaklar yozilgan sirlangan idishlarni ma'naviy qadriyat va oilaviy boylik timsollari sifatida xonadonlarda saqlash va ishlatish urfga kirgan bo'lsa, XI asr boshlariga kelib, butunlay stilizatsiya qilingan va uning o'rnini bezak elementlari egallagan [13, C. 246]. Yorqin, bir rangli sirlangan idishlar (ranglar - yashil, sariq, qora, oq, ko'k) bilan birga, bezak texnikasi ishlab chiqildi, unda cho'tka bilan bo'yash hatto geometrik va epigrafik naqshlarning ham nafisligini

⁷ Ислом дининг тасвирий санъатга муносабати О.Г. Большаковнинг мақоласида кўриб чиқилган. Қаранг: [15, С. 142-156].

⁸ Масалан, араб шоири Абу Нувос кумуш косалардан шароб ичиб, улар шарафига шеърлар ёзган, Низом ул-Мулк Сомонийлар даврида Бухорода (X аср) зиёфатларда қимматбаҳо идишлардан фойдаланилгани ҳақида хабар берган. Ёки, сополдан ясалган ҳайвончалар тасвири туширилган ўйинчоқлар катта миқдорда ишлаб чиқарилаверган. . Қаранг: [11, С. 304].

oshirdi. Bu davr badiiy hunarmandchiligida bezakli naqshlar va ular kombinatsiyalarining boyligi, ranglar va sirlarning jo'shqin jilosi, ommaviy ishlab chiqarish xarakteri bilan uyg'unlashib, uni amaliy san'atning sof xalq tarmog'iga aylantirdi. Bu kulolchilikda etnik jamoani va shunga mos ravishda O'rta Osiyo mintaqasining yirik tarixiy-madaniy hududlari aholisining estetik talablari xususiyatini aks ettirishi bilan xarakterlanadi hamda bir qancha mahalliy maktablar mavjudligidan darak beradi [14, C. 16-17]. IX - XI asrlarda kulolchilikda ustalar ob'ektiv voqelikni tasvirlash kabi qadimgi an'analarni davom ettirgan holda, o'z mahsulotlarini mahalliy fauna tasvirlari bilan bezaganlar. Ular qushlar, baliqlar, qo'chqor, ot, tuya, sher, jayron kabi zoomorfik tasvirlarni keng qo'llaganlar. Bu davrda O'rta Osiyoda yashagan turli-tuman xalqlarning mafkuraviy g'oyalarining xilma-xilligi hamda Somoniylar tomonidan diniy aqidalarning ma'lum darajada liberallashtirilgani diniy ta'qiqlarni biroz yumshashiga olib keldi. Natijada musulmonlar bilan birga, zardushtiylar, nestorian xristianlari, yahudiylar, manixeylar, jamoalari tinch-totuv yashaganlar. Bularning barchasi amaliy san'atning rivojlanishida g'oyaviy-madaniy muhitni ta'minlagan [12, C. 72].

Arxeolog olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatdiki, tirik mavjudotlar qiyofasini tasvirlash islom dinining mavqei bilan bog'liqlikda kechgan. Ya'ni, Xalifalik qudardli bo'lgan VIII asrlarda tirik mavjudotlar san'at ob'ekti sifatida mavjud bo'lishni to'xtatgan, mavjud yaratilgan asarlar ayovsiz yo'q qilingan [6, C. 75]. Movarounnahrda IX-X asrlarda xalifalikka qarshi kuchli harakatlar islom dinining mavqeini larzaga keltirdi va tirik mavjudotlar yana san'atda tasvirlanishni boshladi. Bu mintaqada turkiy xalqlarning harbiy-ma'muriy ustunligining oshishi, qoraxoniylar qabilalarining vohalarda asta-sekin o'rtnashib borishi, ayniqsa, XII asrning o'rtalarida Movarounnahrning umuman islomlashmagan qoraqitoylar tomonidan istilo yetilishi bilan izohlanadi. Islom an'analari shundan keyin qishloqlarda ham, shaharlarda ham o'z mavqeini yo'qotdi. Natijada yana avvalgidek turli dinlarga e'tiqod erkinligi ta'minlangan. Misol uchun, XII asr oxirida yaratilgan Burhoniddin Marg'inoniyning "Hidoya" asarida agar xonadonda otashkada, xristian cherkovi yoki sinagog borligi ma'lum bo'lsa, xonani ijaraga berish qonuniymi yoki yo'qmi degan savol javob sifatida agar u shaharda bo'lsa, uni bunday maqsadlar uchun ijaraga berishning iloji yo'q, chunki shaharlarda islom hukmronlik qiladi, qishloqda esa unday emasligi tushuntirilgan [8, C. 226]. Burhoniddin Marg'inoniy o'z asarida bu muammoning ko'p qirralarini sezilarli darajada yumshatgan, ammo savolning qo'yilishining o'zi qishloqlarda ham, shaharlarda ham rasmiy islomdan uzoqlashish jarayonlaridan dalolat beradi [18, c. 79].

Jamiyatning ma'naviy sohasida qat'iy klassik islom me'yorlaridan ma'lum mafkuraviy og'ishlar kulolchilik buyumlari namunalari ham ifodalangan. XI-XIII asrlardagi bo'yalgan sopol buyumlarning tarqalish vaqti va maydonini O'rta Osiyo hududida turkiy ko'chmanchi aholi ta'siri bilan bog'liqligini hisobga olgan holda o'rgangan tadqiqotchilarning nuqtai nafari haqiqatga yaqin [17, C. 45]. Bular avvalo, aquarius tipidagi idishlar - "murg'obi", o'tga chidamli massadan yasalgan va qizil-jigarrang angobi bo'yog'i bilan qoplangan yoki ustiga chiziqlar, dog'lar, jingalaklar va chiziqlar bilan qoplangan, boshqa sirlanmagan idishlar massasidir. Bu tashqi yuzasiga qizil-jigarrang angobi bo'yoq bilan bo'yalgan ko'k sirli idishlarga ham tegishli. Ko'k firuza sirlari bir vaqtning o'zida ko'chmanchi turkiy xalqlarning samoviy xudosi - Tangrini ifodalagan [18, C. 74-79].

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, O'rta Osiyoda islom dining yoyilishidan boshlab rivojlangan o'rta asrlargacha bo'lgan davr ichida mintaqa aholisining o'zliklarida, xususan, kasbiy o'zligida sezilarli darajada o'zgarishlar bo'ldi. Qariyb besh yuz yillik davr mobaynida O'rta Osiyoning yirik shaharlaridagi yerlik aholi, ayniqsa, hunarmand ustalar yangi mafkuraga moslashgan holda qadimiy mahalliy va islomiy an'analarni o'zaro omuxtalashtirishga erishdi. Boshqacha aytganda, IX - XII asrlar hunarmandchiligi va amaliy san'atida ustalar ko'p asrlik an'anaviy tajribalarni davr talabiga moslashtirgan holda o'zlarining innovatsion yondashuvlari va yuksak mahoratlarini qo'shib, hunarmandchilikni yangi bosqichga ko'tara oldilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

Kitoblar

1. Бартольд, В. В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия // В.В. Бартольд. Сочинения. В 9-и томах. Т. I. – М.: Наука, 1963. Бартольд, В. В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия // В.В. Бартольд. Сочинения. В 9-и томах. Т. I. – М.: Наука, 1963. – С. 763.
(Bartold, V.V. Turkestan in the era of the Mongol invasion // V.V. Barthold. Works. In 9 and volumes. T. I. - M.: Nauka, 1963. T. 1)
2. Бартольд, В.В. Работы по археологии, нумизматике, эпиграфике и этнографии // Сочинения. В 9-и томах. Т. IV. – М.: Наука, 1966. – С. 497.
(Bartold, V.V. Works on archeology, numismatics, epigraphy and ethnography // V.V. Barthold. Works. In 9 and volumes. T. IV. – М.: Nauka, 1966) Karabacek, J. Zur muslimanischen Keramik. Sammlung keramischen Objekten aus Nehen und Fernen Orient, Wien, 1887.
3. (Karabacek, J. On Muslim ceramics. Collection of ceramic objects from near and far Orient, Vienna, 1887)
4. Лавров, В. А. Градостроительная культура Средней Азия. – Москва, 1950. – С. 178.
(Lavrov, V. A. Urban planning culture of Central Asia. - Moscow, 1950)
5. Наршахий, Мухаммад. Тарихи Бухара (перевод, комментарии, примечания Ш. С. Камолиддина). – Ташкент, 2011. – С. 600.
(Narshahiy, Muhammad. Tarihi Bukhara (translation, comments, notes by Sh. S. Kamoliddin). – Tashkent, 2011)
6. Ташходжаев, С. Ш. Художественная поливная керамика Самарканда IX- начало XIII вв. – Ташкент: Издательство Фан, 1967. – С. 205.
(Tashkhodzhaev, S. Sh. Artistic glazed ceramics of Samarkand IX - early XIII centuries. - Tashkent: Fan Publishing House, 1967)
7. Толстов, С. П. По древним дельтам Окса и Яксарта. – Москва, 1962. – С. 321.
(Tolstov, S. P. Along the ancient deltas of the Oxus and Jaksart. - Moscow, 1962)
8. Чехович, О. Д. Черты экономической жизни Мавераннахра в сочинениях по «Фикху» и «Шуруту» // Ближний и Средний восток. Товарно-денежные отношения при феодализме. – Москва, 1980. – С. 220.
(Chekhovich, O. D. Features of the economic life of Maverannakhr in writings on "Fiqh" and "Shurut" // Near and Middle East. Commodity-money relations under feudalism. - Moscow, 1980)

9. Якубовский, А. Ю. Завоевание арабами Средней Азии // История народов Узбекистана. В 2-х томах. Т. I. – Ташкент: АН УзССР, 1950. – С.
(Yakubovsky, A. Yu. Arab conquest of Central Asia // History of the peoples of Uzbekistan. In 2 volumes. T. I. - Tashkent: Academy of Sciences of the Uzbek SSR, 1950)

Ikki va undan ortiq mualliflar

10. Агеева, Е.И. Пацевич, Г. И. Из истории оседлых поселений городов южного Казахстана. Тр.ИИАЭ КазССР, т. V. – Алма Ата: Академия наук, 1958. – С. 147.
(Ageeva, E.I. Patsevich, G. I. From the history of settled settlements in the cities of southern Kazakhstan. Tr.IIAE KazSSR, v. V. - Alma Ata: Academy of Sciences, 1958)
11. Беленицкий, А. М., Бентович И. Б., Большаков О. Г. Средневековый город Средней Азии. – Л.: Издательство: Наука, 1973. – С. 390.
(Belenitsky, A. M., Bentovich I. B., Bolshakov O. G. Medieval city of Central Asia. - L. : Publisher: Nauka, 1973)
12. Илясова, С. Р., Ильясов, Дж. Я., Имамбердиев, Р. А., Исхакова, Е. А. “Нет блага в богатстве...” Глазурованная керамика Ташкентского оазиса IX – XII веков. – Москва: Фонд Марджани, 2016. – С. 595.
(Ilyasova, S. R., Ilyasov, J. Ya., Imamberdiev, R. A., Iskhakova, E. A. “There is no good in wealth...” Glazed ceramics of the Tashkent oasis of the 9th – 12th centuries. - Moscow: Marjani Foundation, 2016)
13. Мирзаахмедов, Д. К., Мирзаахмедов, С.Д. Узбекистан. // Религии Центральной Азии и Азербайджана. Т. V. Ислам. – Самарканд: МИЦАИ, 2020. – С. 385.
(Mirzaakhmedov, D.K., Mirzaakhmedov, S.D. Uzbekistan. // Religions of Central Asia and Azerbaijan. T. V. Islam. - Samarkand: ICAI, 2020)
14. Пугаченкова, Г. А. На путях познания художественного наследия Средней Азии. // Изобразительное и прикладное искусство. – Ташкент: Издательство Фан, 1990. – С. 7-18.
(Pugachenkova, G. A. On the ways of understanding the artistic heritage of Central Asia. // Visual and applied arts. - Tashkent: Fan Publishing House, 1990)

Jurnallar

15. Большаков, О. Г. Ислам и изобразительное искусство // Труды Гос. Эрмитажа. Т. X. Л., 1969. – С. 142-153.
16. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм; концепция и реальность (статья первая) // Психологический журнал, Т. 22. №4, 2001. – С51-59.
(Bolshakov, O. G. Islam and fine arts // Proceedings of the State. Hermitage. T. H. L., 1969)
17. Заднепровский, А. Ю. Средневековая расписная керамика Ферганы // КСИА. № 120. – Москва, 1969. – С. 39-45.
(Zadneprovsky, A. Yu. Medieval painted ceramics of Ferghana // KSIA. No. 120. - Moscow, 1969.)
18. Мирзаахмедов, Д. К., Матбабаев, Б. Х., Султанова, М. Н. Средневековая керамика Андижана // Археология Узбекистана № 1, 2010. – С.154-163.

(Mirzaakhmedov, D.K., Matbabaev, B.Kh., Sultanova, M.N. Medieval ceramics of Andijan // Archeology of Uzbekistan No. 1, 2010)

19. Поварёнков, Ю. П. Психологическая характеристика профессиональной идентичности. Кризис идентичности и проблемы становления гражданского общества // Сборник научных трудов. – Ярославль: ЯГПУ, 2003. – С. 154-163.

(Povarenkov, Yu. P. Psychological characteristics of professional identity. The crisis of identity and the problems of the formation of civil society // Collection of scientific works. - Yaroslavl: YaGPU, 2003)

Vebsayt

20. Асанов, Э. Инсоният келажаги: Гигаполислар миллий давлатлар ўрнини эгаллайдими? <https://daryo.uz/k/2017/11/24/insoniyat-kelajagi-gigapolislar-milliy-davlatlar-ornini-egallaydimi/>.

(Asanov, E. The Future of Mankind: Will Gigapolis Replace National States? <https://daryo.uz/en/2017/11/24/will-the-future-of-humanity-gigapolises-replace-nation-states.html/>)

21. Дементий, Л.И. Проблемы профессиональной идентичности и маргинальности в ситуации сознательной смены профессии (на примере получения второго высшего психологического образования). <https://docplayer.com/29400205-Problemy-professionalnoy-identichnosti-i-marginalnosti.html/>.

(Dementy, L.I. Problems of professional identity and marginality in a situation of a conscious change of profession (on the example of obtaining a second higher psychological education). <https://docplayer.com/29400205-Problemy-professionalnoy-identichnosti-i-marginalnosti.html/>)

22. Nordström, K. A. The City, The Power and The Glory. <https://www.helsinkidesignweek.com/feature/the-city-the-power-and-the-glory-kjell-a-nordstrom/>

(Nordström, K. A. The City, The Power and The Glory. <https://www.helsinkidesignweek.com/feature/the-city-the-power-and-the-glory-kjell-a-nordstrom/html/>)

	Искадаров А.А., Тошпўлатов А.Н., Абдумўминова Н.А.....	231
39	F-19 Алкалоидининг каламуш аорта препаратига релаксант таъсирида Ca^{2+}- каналининг роли Зарипов А.А., Есимбетов А.Т., Худоярова З.О., Усманов П.Б., Жўрақулов Ш.Н	236
40	Хлорелла – биологик стимулятор Файзиева Ф.А., Адизова Ҳ.Р	242
41	<i>Kochia prostrata</i> - galofil endofit bakteriyalarning yangi manbayi Аханbayev Sh.U	246
42	Микроклонал кўпайтириш технологиясининг асосий босқичлари ва ундан фойдаланиш истиқболлари Бозоров Э.Х., Митанов А.Б., Эшмурадова М.Х., Аликулов Б.С	251
43	Полезные свойства, посадка и уход видов <i>berberis integerrima</i>, <i>berberis nummularia bunge</i>, <i>berberis oblonga</i> c.k. schneid кухистанского округа на примере Туркестанского хребта Дадаева Г.С	256
44	Сурхондарё вилояти сариосиё тумани атмосфера ҳавосидаги зарарли моддалар массасини ўрганиш Исмоилходжаев Б.Ш., Абдурахмонов Ж.С	266
45	Influence of the dry form of the biopreparation "Zamin-m" immobilized with a flocculant on the biometric parameters of cotton plants Xujanazarova M.K., Murodova S.S	271

07.00.01
ТАРИХ ФАНЛАРИ
ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ
HISTORICAL SCIENCES

46	“Шаҳар”ни англаш юзасидан айрим назарий ёндашувлар Munira M.K.....	287
47	Чоч воҳаси кўчманчи маданиятининг археологик ўрганилиши Муродалиев Р. Ҳ.....	295
48	Milliy identiklik masalalarida ayol timsoli (o'zbekiton hududidan topilgan terrakota na'munalari tahlili asosida) Abdullayeva M.M.....	303
49	Ўрта аср шаҳарлари тарихий топографиясида касбий ўзликларнинг акс этиши Tosheva Sh. P.....	309

09.00.00
ФАЛСАФА ФАНЛАРИ
ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ
PHILOSOPHICAL SCIENCES

50	Моддий, маънавий ва иқтисодий ҳаёт фалсафасининг ўзаро муштараклиги.	318
----	---	-----